

dalykas (žr. R. Trautmann. Die altpreußischen Sprachdenkmäler. — Göttingen, 1910, p. 366 ir liter.).

Po literatūros sąrašo (p. 294—327) ir išnašų (p. 328—343) randame įvairių kalbų žodžių rodyklę (p. 345—408). Darbas baigiasi skyriumi „Addenda et Corrigenda“ (p. 409—420).

Trumpai aptarus W. Schmalstiego „Studies in Old Prussian“, reikia pasakyti, kad ši žymaus baltisto ir indoeuropeisto knyga — originalus bibliografinis tyrinėjimas yra tikrai vertingas įnašas į prūsų bei baltų kalbotyrą.

V. Mažiulis

Halicka I. Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Dzierzawcze, patronimiczne i rodzinne. — Warszawa, 1976, 240 p.; Halicka I. Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Topograficzne i kulturowe. — Warszawa, 1978, 148 p.

Šiose dvejose Irenos Halickos knygos nagrinėjami buvusios (iki 1975 m. administracinio-teritorinio suskirstymo reformos) Bialystoko vaivadijos pietvakarinės ir vidurinės dalies gyvenamųjų vietų vardai. Atsimenant, kad šios vaivadijos pietrytinės dalies gyvenamųjų vietų vardų analizei yra skirta M. Kondratiuko monografija „Bialystoko vaivadijos pietrytinės dalies vietovardžiai“¹, galime konstatuoti, kad Bialystoko vaivadijos didžiosios dalies (išskyrus jos šiaurytines teritorijas) oikonimai yra išnagrinėti. M. Kondratiukas savo knygoje apžvelgė 1585 oikonimus, o I. Halicka abiejose monografijose — apie 1850. Tad iš viso jau ištirta beveik pusketvirto tūkstančio gyvenamųjų vietų vardų. Tai didelis vietovardžių kiekis,

¹ Kondratiuk M. Nazwy miejscowe Południowo-wschodniej Białostoczczyzny. — Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1974, 304 p. (su žemėlapiu).

kurių analizė gali duoti nemaža naujų ir įvairiais aspektais svarbių išvadų.

Abiejų I. Halickos veikalų metodika bei struktūra panaši: įžanginėse dalyse pateikiama žinių apie patį nagrinėjamąjį regioną, apibrėžiamas tyrimo objektas, charakterizuojami bei vertinami šaltiniai ir pan. Daugiausia vietos knygos užima alfabetiniai oikonimų žodynai. Po to eina vietovardžių klasifikacija, kuri I. Halickos darbuose yra įprasta, galima sakyti, tradicinė, naudojama daugelyje panašaus pobūdžio lenkų mokslininkų darbų. Oikonimai juose skirstomi semantiniu — darybiniu pamatu į posesyvinius, mažybinius, etninius, patroniminius, gimininius, topografinius, kultūrinius ir pan. Šis skirstymas, tapęs bemaž trefaretiniu, turi savo privalumų ir savo trūkumų. Daugiausia abejonių jis kelia dėl to, kad iš tiesų jis nėra nei darybinis, nei semantinis, todėl aiškaus vaizdo apie tai, kokios semantikos arba su kokiomis darybinėmis priemonėmis yra sudaryti nagrinėjamieji oikonimai, negalima susidaryti. Bet tai, suprantama, yra labai platus ir sudėtingas klausimas, kurio sprendimą lemia daugelis aplinkybių, nesusijusių su recenzuojamų darbų problematika. Čia tik norėjome pasakyti, kad autorė eina seniai pramintu ir gerai žinomu taku.

Darbai baigiami oikonimų pasikeitimų, arealinių reiškinių analize, išvadamis bei gerai sutvarkytais priedais — žemėlapiais, rodyklėmis ir kt.

Darbų vertingiausios dalys, be abejonės, yra alfabetiniai oikonimų žodynai. Jie vertingi dviem aspektais: 1) juose pateikti išsamūs istoriniai duomenys apie oikonimų pasikeitimus ir 2) etimologinės pastabos. Nėra abejonės, kad šitokie regionaliniai oikonimų žodynai palaipsniui kuria pamatą visos Lenkijos panašaus profilio oikonimikonui.

Nesigilindami į recenzuojamų darbų polonistinį aspektą, čia norėtume žvilgtelėti į juos baltisto akimis. Šitoks požiūris į Bialystoko oikonimus yra teisėtas, nes Bialystoko vaivadija yra vienas iš tų Lenkijos regionų, kur nuo seniausių laikų ribojosi ir kontaktavo slaviška-

sis ir baltiškasis etnosas. Kaip rodo K. Būgos, K. O. Falko, J. Otremskio, V. Toporovo ir daugelio kitų darbai, visa Bialystoko vaivadija senovėje galėjo būti gyvenama baltų, kurių substratas šios teritorijos vardyne, ypač hidronimijoje, yra neabejotinas. Didžioji oikonimų dalis yra vėlyvesniųjų amžių rezultatas. M. Kondratiukas minėtame savo darbe yra nustatęs, kad Bialystoko pietrytinės dalies oikonimų skaičius XVI a. antrojoje pusėje buvo apytiksliai dukart mažesnis negu dabar. Prie panašių išvadų priėjo ir I. Halicka. Jos tyrinėjimų duomenimis, daugiausia Bialystoko vaivadijos pietvakarinės ir vidurinės dalies oikonimų atsirado XVI a.²: iš apie 1850 abiejose knygos minimų oikonimų iki 1500 m. užfiksuota apie 520, t. y. kiek daugiau negu trečdalis. Tuo laiku, t. y. XV a., ankstyvieji baltų-slavų kontaktai, išnykus autochtonams baltams, jau buvo nutrūkę. Tad seniausiojo baltų substrato įtikimiausia laukti oikonimuose, susidariusiuose iki XV a. Suprantama, įmanomi baltiški oikonimai ir iš vėlesnių amžių, bet jie dažniau gali būti migracinių ar pan. procesų rezultatas. Šiaip ar taip, baltų vardyno pėdsakai šio krašto oikonimijoje yra. Juos pastebėjo ir M. Kondratiukas: jis iš viso baltiškų oikonimų pietrytinėje Bialystoko vaivadijos dalyje aptiko apie 45³. Daugelis jų yra visiškai neabejotini: *Dojlidy, Liuli, Dojnowo, Dzdziule, Kiersnowo, Kiewłaki, Kiethuriki, Kojrany, Norejki, Szernie, Żegunie* ir kt. Jau a priori galima tikėtis, kad baltiškos kilmės oikonimų turėtų būti ir pietvakarinėje ir ypač vidurinėje Bialystoko vaivadijos dalyje, kurios šiaurinis kampas siekia Augustavą, t. y. vietas,

² Halicka I. Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Dzierzawcze, patronimiczne i rodzinne, s. 224 (toliau – Halicka I., I); Halicka I. Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Topograficzne i kulturowe, s. 122 (toliau – Halicka I., II).

³ Žr. M. Kondratiuko knygos recenziją: Lietuvių arealinės lingvistikos klausimai (Lietuvių kalbotyros klausimai, XIX). – V., 1979, p. 214.

kur netolimoje praeityje dar gyventa lietuvių. Pati autorė neneigia baltiškojo elemento šiose teritorijose buvimo galimybės⁴. Tačiau baltų substratas knygos nėra nuodugniau išryškintas. O ir pati baltiškų vietovardžių buvimo problema šiam atvejui tinkamu mastu nekeliama: nesprendžiama, baltiški oikonimai atskirai neaptariami ir neišskiriami. Autorė tik pastebi, kad tarp nagrinėjamos teritorijos oikonimų pasitaiko ir baltiškų⁵. Ji sako, kad Paliesės šiaurinės dalies apgyvendinimo procese dalyvavo ir lietuviai, kurių aiškūs pėdsakai esą oikonimai *Romejki, Szaciły, Jaświły, Jodeszki, Żodzie, Downary*⁶. Nagrinėjimo eigoje ji dar pamini vieną kitą oikonimą, kuris galys būti baltiškos kilmės: *Dojlidy* (Bialystoko dalis)⁷, *Ramoty*⁸, *Warele*⁹, *Dybla*¹⁰, *Rajgród*¹¹ ir dar vieną kitą. Šie vietų vardai, mūsų nuomone, ne visiškai atspindi lietuvių ar apskritai baltų įnašą į šio krašto oikonimiją. Pavarčius abi I. Halickos monografijas, ir be specialių pastangų galima pastebėti, kad baltiškų oikonimų rastųsi ir kiek daugiau negu sumini autorė. Mūsų akimis, prie baltiškų būtų pamato priskirti kad ir šiuos gyvenamųjų vietų vardus:

Kiersnowo, Kirsnowo – autorė kildina iš spėjamo asmenvardžio **Ki(e)rsna*. Mūsų akimis, toks spėjimas nėra visiškai be pamato. Tai būtų slaviškos priesagos *-owo* vedinys iš asmenvardžio *Kirsna ar pan., kuris laikytinas baltišku, plg. pr. *kirsnan* „juodas“. Nors, antra vertus, gali būti ir baltiškos priesagos *-av-* vedinys iš pr. – jotv. *kirsnan*, plg. dėl darybos liet. *Kirkšnóvé* up. (Betygala).

Naroiki – kildinamas iš asmenvardžio *Narojek arba *Narojko. Asmenvardinė šio oikonimo daryba abejonių nekelia, tačiau bene įtikimiausia jį būtų kildinti ne iš kokio spėjamo,

⁴ Žr. Halicka I., 1, p. 5, 9, 10; II, p. 116.

⁵ Halicka I., 1, p. 12.

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat, p. 46.

⁸ Ten pat, p. 146.

⁹ Ten pat, p. 181.

¹⁰ Halicka I., II, p. 25–26.

¹¹ Ten pat, p. 64.

o iš baltiško asmenvardžio, plg. liet. *Noreikà*, *Noreikis* ar pan. bei *Noreikaĩ* k. (Šakių ir Pakruojo raj.), *Noreikiai* k. (Panevėžio ir Šiaulių raj.) ir kt. Beje, M. Kondratiukas minėtoje savo knygoje oikonimą *Narojki* laiko baltišku.

Rekle – kildinamas iš spėjamo asmenvardžio *Rekla. Galbūt tai baltiškas oikonimas, plg. liet. pavardes *Rėklỹs*, *Rėklaitis* ir kaimo vardą *Rėkliaiĩ* (Panevėžio raj.). Liet. asmenvardis *Rėklỹs* ir pan. turi aiškia etimologiją – iš liet. *rėklỹs* „rėksnys“.

Žebry, *Zebri* ir pan. – pirmiausia, matyt, sietina su liet. pavardėmis *Žebrỹs*, *Žebraĩtis*, su kaimų vardais *Žebriaiĩ* (Kelmės raj.), *Žebriškės* (Utenos raj.), *Žebriškiai* (Radviliškio raj.) ir pan. Asmenvardžių kilmė neabejotina – iš liet. *žėbras* „su margu, smulkiais lopiniais snukiu; murzinas, nesiprausęs“, *žebriỹs* „kas žėbras, margas; murzinas“¹².

Kiek daugiau galima pastebėti oikonimų, kurių priskyrimas prie baltiškų ar prie slaviškų tuo tarpu kelia įvairių abejonių. Galutinei jų etimologijai reikia papildomų lingvistinių bei istorinių duomenų. Tačiau teoriškai kai kurie jų, bent jau alternatyviškai, gali būti įtariami esant baltiškos kilmės. Vieną kitą jų pateikiame.

Garbowo – kildinama iš asmenvardžio *Garb*. Atkreiptinas dėmesys į galimą jotvingišką – prūsišką šio vietos vardo kilmę, plg. pr. *Garbeninken*, *Garbseiden*, *Angarben* ir pr. *garbis* „akmuo“¹³.

Gielczyn, *Gelczyno*, *Gyelczino* – laikoma priesagos -*yno* (-*ino*) vediniu iš spėjamo asmenvardžio *Gielcza. Galbūt tas spėjamas antroponimas yra baltiškas, plg. liet. pavardes *Gelčỹs*, *Gelčius*, kaimo vardą *Gelčiaiĩ* (Kapsuko ir Pakruojo raj.). Liet. asmenvardžiai yra pavardinės kilmės, sietini su liet. *gelčius* „išgeltęs žmogus“.

Jaszczolty, *Jeszczołty*, *Jaszczułty* – kildinama iš asmenvardžio *Jaszczolt*, kuris ly-

ginamas su *Jascold* (1239 m.). Asmenvardinė šio oikonimo kilmė kokių abejonių nekelia, tačiau pats asmenvardis nėra visiškai aiškus. Galbūt tai baltiško sudurtinio asmenvardžio *Jóskaudas* suslavintos lytys?

Pelki (*Goski-Pelki*) – vedama iš asmenvardžio *Pelk*, kuris savo ruožtu kildinamas iš *Przedpelk*, *Świętopelk*. Nors tai gana įtikimas aiškinimas, bet abejonių vis dėlto lieka. Pavyzdžiui, kiek neįprasti oikonimai, sudėti iš dviejų žodžių, kurių abu yra asmenvardiniai (*Goski* – iš *Goszek*, *Goś*). Gal antrasis komponentas yra kiek kitokios kilmės, sakysim, fiziografinės. Tuomet būtų įmanoma jį vesti iš liet. *pėlkė* „bala“, plg. *Pėlkės* k. (Šilalės ir Trakų raj.), *Pelkėlė* k. (Akmenės raj.) ir kt.

Radziłów, *Radzilowo* – laikoma kilusiu iš spėjamo asmenvardžio *Radzil. Toks slaviškas asmenvardis nėra neįmanomas (be kita ko, jis gali būti iš *Radosław* ar pan.). Tačiau jo baltiška kilmė, atrodo, gal net labiau įmanoma – iš liet. asmenvardžio *Radvilà*, *Radvilas* ar pan.

Sasiny – vedama iš asmenvardžio *Sasin*. Tai palaikytina etimologija. Bet dėl asmenvardžio *Sasin* galima pridurti, kad jis, be kita ko, gali būti laikomas jotvingišku-prūsišku, plg. pr. vietovardžius *Sasniten*, *Sassenpile*, *Sassyn*, pr. asmenvardį *Sassin* – iš pr. *sasins* „kiškis“.

Sierzputy, *Szirputy*, *Syrzputy*, *Syrputhy* – kildinama iš asmenvardžio *Sirzput*. Tokiam kildinimui pritariant, dar galima būtų atkreipti dėmesį į įmanomą šio asmenvardžio baltišką kilmę, plg. liet. pavardę *Sirpūtis*, pr. asmenvardį *Serpo* ir pan.

Szepietowo – laikoma priesagos -*owo* vediniu iš spėjamo asmenvardžio *Szepiet. Bet ar ne įtikimiau būtų vietoj šio spėjamo slaviško asmenvardžio pasitelkti baltų vardyno duomenis, plg., sakysim, liet. pavardes *Šėpeta*, *Šepetỹs*, kaimo vardą *Šepėtiškis* (Anykščių raj.) ir t. t.

Panašių abejonių ar svarstytinų atvejų galima būtų surasti ir kiek daugiau. Tačiau, apskritai imant, jų yra palyginti mažai. Tai rodo, jog baltų substratas Bialystoko pietvakarinės ir vidurinės dalies oikonimijoje yra nežymus.

¹² Čia suminėti oikonimai yra iš pirmosios I. Halickos knygos.

¹³ Plačiau žr. Kuzavinis K. *Garbus* – jotvingiškas žodis. – *Baltistica*, 1968, t. 4(1), p. 65–67.

Šitokia situacija susidarė, kaip minėta, visų pirma todėl, jog patys oikonimai formavosi daugiausia po to, kai baltiškasis etnosas šiose teritorijose jau buvo išnykęs.

Kaip matome, I. Halickos knygos yra rimti moksliniai tyrinėjimai, svarbūs ne tik slavistikai, bet ir baltistikai. Norėtume kuo greičiau sulaukti veikalo, skirto Bialystoko vaivadijos likusios dalies oikonimijai. Suprantama, baltistus domina ne tik oikonimai. Daug svarbiau būtų nuodugnai ištirti šio ir gretimų regionų visą toponimiją, pirmiausia hidronimus, kurių analizė duotų nepaprastai svarbių duomenų, be kita ko, ir šio krašto seniesiems etnogenetiniams procesams rekonstruoti.

A. Vanagas

Kagaine E., Raģe S. *Ērgemes izloksnes vārdnīca*. – Rīgā, 1977, t. 1, 536 p.; t. 2 – 1978, 592 p.

Kiekvienos šnektos, tarmės leksikos sistema yra be galo sudėtinga, labai įvairiai traktuojama ir nagrinėjama. Padidėjęs tarmių niveliacijos procesas (o leksika kinta ypač greitai) daugelio pasaulio šalių kalbininkus skubina kaupti ir analizuoti dialektų faktus. Ypač daug šioje srityje yra nuveikę latvių lingvistai ir apskritai filologai. Jie sukaupe nemažai latvių šnektų medžiagos¹, išleido įvairių monografijų².

Bene didžiausią dialektologinės leksikologijos darbą yra nudirbusi latvių kalbininkė Elga Kagainė, šviesios atminties Silvijos Raģės skatinta, mokyta ir vairuota rinkti vienos vidurio latvių trijų priegaidžių šnektos faktus ir parašyti išsamų tarminį žodyną, kur atsi-

¹ Žr. Bušmane B., Kagaine E. Latviešu izlokšņu leksikas vākšana un pētīšana ZA Andreja Upīša valodas un literatūras institūtā. – Latvijas PSR Z A Vēstis, 1980, Nr. 2, p. 101–111.

² Žr. Karulis K. Latvių lingvistinė literatūra aštuntajame dešimtmetyje. – Mūsų kalba, 1979, Nr. 5, p. 45–52.

spindėtų visą kalbininkės pajėgta užfiksuoti leksika. Dabar jau turime išėjusius to darbo 2 tomus (2-asis baigiasi žodžiu *pažvadzināt*), kur pateikta tiek daug preciziškai J. Endzelyno fonetine rašyba užrašytos medžiagos, kruopščiai sutvarkytos ir suklasifikuotos. Tai milžiniškas darbas, rodantis autorės atsidavimą lingvistikai ir kantrybę. Surinkti vienai pusę milijono šnektos sakinių, surašyti juos į lapelius – sunku net įsivaizduoti. (Mes visų savo šnektų ir visų raštų turime 4 milijonų nesiekiančią kartoteką ir jau išsijuosę giriamės, o čia viena darbo pelytė sukaupe tokias atsargas! Kas yra turėjęs reikalingų su tarmių žodynais, kas yra bandęs semti kokios šnektos leksikos turtus, tas tegali gerai suvokti viso E. Kagainės ir S. Raģės darbo mastą ir didybę.)

Kiekvienas žodis, jo pateikimas rodo, kaip šiame žodyne rūpinamasi išryškinti visų leksikos vienetų konkretų vartojimą, kaip kruopščiai registruojamos perkeltinės žodžių reikšmės, frazeologizmai. Į akis krinta tik toks dalykas, kad nemaža sakinių yra lyg atsakymai į klausimus, neturi liaudies kalbai būdingo spontaniškumo, praleidimų, sintaksinių lūžių. Dialektologų darbe neįmanoma išsiversti neklausinėjus, bet šiame žodyne iš atsakinėjimo užrašytų sakinių lyg ir daugoka.

Nenuoseklumus ir faktinius žodyno netikslumus, be abejo, geriau mato latvių kalbos specialistai³, čia norėčiau pakalbėti tik vienu kitu teoriniu klausimu – dėl žodžių atrankos ir žargonizmų.

Kaip mes besisuktume, ką bedarytume, bet surinkti visą tarmės, šnektos vartojamą leksiką, užfiksuoti ją ir pateikti kokiam nors žodyne vis tiek negalėtume. Pagaliau negalime pamiršti, kad šnektos žodynas, kaip jokia kita kalbos sistema, negali būti koks nors baigtas, turintis griežtas ribas, o yra nuolat pagal poreikį papildantis naujomis sąvokomis. Gyvenimas, socialinės sąlygos taip veikia šnektų žodyną, kad

³ Žr. Reķēna A. [Rec.:] Ērgemes izloksnes vārdnīca. – Latviešu valodas jautājumi, 1978, t. 14, p. 217–223. Recenziju buvo ir periodikoje.